

FILOZOFSKI RUKOPISI U FRANJEVAČKOM SAMOSTANU U SUMARTINU I NJIHOVI AUTORI

VICKO KAPITANOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 271.3(497.5 Sumartin)

1(091) (497.5)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 1. 4. 2011.

Prihvaćen: 18. 5. 2011.

Sažetak

Mala knjižnica skromnoga franjevačkog samostana u Sumartinu posjeduje i nekoliko visokoškolskih priručnika. Neki su od njih već privlačili pozornost znanstvenika. Autor u članku navodi da je u samostanu kratkotrajno djelovalo i filozofsko učilište, ali uza nj nije povezan nastanak nijedoga filozofskog priručnika. Prema kodikološkoj analizi koju autor provodi u tekstu može se zaključiti da su ostaci dvaju rukopisa djelo lektora fra Andrije Staničića. U pridavanju autorstva triju ostalih rukopisa, pripisivanih fra Andriji Dorotiću, autor nije došao do neoborivih dokaza pa je i nadalje suzdržan. Uz svoje opaske, u tekstu, autor donosi i izvadak iz jednoga filozofskog rukopisa o Jadranskom moru, koji pokazuje da su i takve rasprave ulazile u okvir sveučilišnog studija.

Ključne riječi: filozofija, prirodoslovlje, rukopisi, franjevci, Sumartin, Staničić, Dorotić

* * *

Sa stanovništvom koje su doveli na vrh Brača franjevci su u Sumartinu zasnovali i skromno prebivalište koje bi im moglo poslužiti kao sklonište od turske opasnosti. Godine 1738. prebivalište je proglašeno samostanom. No samostan je zapravo trebalo tek izgraditi jer skromna kućica nije ni po čemu naličila na samostan. Iako samostan slovi kao Kačićev samostan i nakon fra Andrijine dogradnje bila je to samo oveća kuća duga oko 25 meta i visoka svega toliko da je viši čovjek mogao rukom dohvatiti strop. Uz nevolje koje su ga zadešavale, pa čak i to da je u vrijeme kuge bio pretvoren u lazaret,¹ samostan nije nikada uspio izraditi klaustar tipičan za samostane.

¹ O samostanu usp. A. J. Soldo, »Samostan i župa Svetoga Martina«, *Sumartin – Zbornik radova*, Sumartin-Split, 1992, 163–211.

Učilište kratka vijeka

Mali samostan dočekaio je tako i pad Mletačke Republike i prvu austrijsku upravu u Dalmaciji (1797–1806). Pri padu Republike koja se demokratizirala vratio se u domovinu Sumartinjanin fra Andrija Dorotić,² do tada profesor na više učilišta u Italiji, a tada na franjevačkom generalnom učilištu u Veneciji. Cijenjen u političkim krugovima fra Andrija je 1800. izabran za kustoda Provincije, vrlo važnu osobu u upravi. Očito je ostavio dojam i na provincijala Lovrića koji ga je na istom kapitulatu, uz pristanak definitorija, uzeo sebi za tajnika. Taj sposobni i nemirni fratar uzmutio je i političke i redovničke vode, a na Lovrića je vršio velik utjecaj i uspijevao ga uvjeriti u opravdanost svojih prijedloga.

U Provinciji je tada bilo više filozofsko-teoloških učilišta, od kojih dva generalna učilišta, tj. pod upravom generala reda: u Šibeniku I. reda (od 1735) i u Makarskoj II. reda (od 1799). Četiri mjeseca nakon svoga izbora za kustoda i tajnika Provincije Dorotić je, vjerojatno pod izlikom da se svi kandidati, zbog nedostatka prostora i nemogućnosti uzdržavanja, ne mogu primiti na postojeća učilišta, predložio da se u njegovu rodnom Sumartinu uspostavi učilište filozofije,³ iako su uvjeti za to očito bili nepovoljni. Na njegov prijedlog provincijal Lovrić, kojega je definitorij ovlastio da može osnovati novo učilište, raspisao je natječaj za lektora. Dvojica natjecatelja Mihovil Franković i Luka Koštan natjecali su se 2. studnoga 1800. i dobili od četvorice ispitivača podjednak broj bodova (ukupno 36).⁴

Katedru u Sumartinu dobio je, čini se, Dorotićev prijatelj Franković. Imao je četiri studenta filozofije od kojih su dvojica (Franjo Pivac i Marko Šumelj) bili već zaređeni svećenici, a dvojica (Mihovil Nakić i Andrija

² O Dorotiću usp. D. Barbarić, »Najpoznatiji Sumartinjanin«, *Sumartin -Zbornik radova* (ur. A. J. Soldo), Sumartin-Split, 1992, 329–339.

³ Usp. V. Kapitanović, »Un tentativo di riforma nella Provincia Franciscana del Santissimo Redentore in Dalmazia (1800–1806)«, *Archivum Franciscanum Historicum*, 73/1980, 344–347, 358. Zbog nedostatka sposobnih lektora koji bi mogli pobjeđivati na međunarodnim natjecanjima makarsko učilište je 1802. svedeno na provincijsko učilište. AFPPPOS, S/31, f. 59v; S/32, f. 79v–80r. Usp. također J. Brkan, »Povijesni pregled djelovanja Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj«, *Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj 250. obljetnica osnivanja i rada, 1736–1986*, Makarska, 1989, 90.

⁴ Arhiv Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja (=AFPPPOS), S/30, f. 10v (p. 20); S/31, f. 12r (p. 23). Čini se da je njihovo postavljanje za lektore ubilježeno u provincijski registar po sjećanju. Usp. AFPPPOS, S/31, f. 35r (p. 69).

Ivanković) klerici.⁵ Već sljedeće godine broj je spao samo na dvojicu klerika. Bili su to spomenuti Ivanković i Mihovil Živković.⁶

Učilište u Sumartinu uspostavljeno je dakle na Dorotićeve poticaj i izvršilo je s njegovim provincijalstvom. Uspostavivši visoko učilište u svome rodnom mjestu pitanje je je li mu Dorotić ostavio u zakladu i nešto knjiga, računajući da bi se tako i njegovo rodno mjesto moglo razvijati. Čini se da jest, ali bez pregleda knjižnice to ostaje samo pretpostavka. Nemirna vremena i nepogodan položaj nisu omogućila da se učilište održi i razvije. A umjesto učilišne zaklade Dorotić je osnovao pobožnu zakladu. Čak se čini vjerojatnim da je knjižnici u Makarskoj, gdje je djelovalo filozofsko učilište, osobno ostavio dio svojih knjiga. Zašto ih nije ostavio Sumartinu gdje je na njegov poticaj osnovano učilište? Kako je raspodijelio knjige i rukopise između Makarske i Sumartina? Je li se u samoći svoje pobožne zaklade i nadalje bavio filozofijom? Je li spremao svoje rukopise za možebitno tiskanje? Je li pod svoje starije dane, mučen već bolešću istrošenoga života, imao snage za pretresanje općenitih filozofskih pitanja ili je svoje preostale snage usmjerio samo na vječnu filozofiju, ostaje da se prouči.

Filozofski rukopisi

O kratkotrajnom sumartinskom filozofskom učilištu ostali su tek podaci o tome da je postojalo. O knjižnici i rukopisima u samostanu pisalo se u svezi sa samostanom⁷ ili poznatijim redovnicima, Kačićem,⁸ Staničićem,⁹ prvim putopiscem na hrvatskom jeziku Pletikosićem¹⁰ i Dorotićem.¹¹ Dio ostavštine dvaju Sumartinjanina istoga imena, fra Andrije Staničića i fra Andrije Dorotića, sadrži i filozofske rukopise. Budući da su rukopisi pripri-

⁵ AFPPOS, S/30, f. 14r (p28); S/31, f. 17r (p. 33).

⁶ AFPPOS, S/30, f. 70r (p141); S/31, f. 76v (p. 165).

⁷ A. J. Soldo, Samostan, 172–177.

⁸ I. Glibotić, »Filozofski rukopisi fra Andrije Kačića Miošića«, *Kačić*, 5 (1973), 165–166; D. Barbarić, »O Kačićevim filozofskim rukopisima«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 7–8 (1978), 251–255.

⁹ A. Jutronić, »Andrija Staničić (1706–1778) i popis knjiga franjevačke biblioteke u Sumartinu od god. 1769«, *Starine JAZU*, knj. 48, Zagreb, 1958, 249–273.

¹⁰ V. Kapitanović, »Hrvatski franjevac Jakov Pletikosa putopisac [ispravno: povjesničar] Svete zemlje«, *Zbornik Franje Emanuela Hoška* [Teološki radovi, 49], Zagreb–Rijeka, 2006, 253–261.

¹¹ D. Barbarić, *Filozofija Andrije Dorotića*, Zagreb, 1987, 40–42.

sivani Dorotiću već obrađivani, u ovom članku preostaje popunit praznine i dodati neka nova zapažanja.

1. [ANDRIJA STANIČIĆ, *Phisycorum libri*]

[I. (=cod. 12) A. STANIČIĆ, *Liber primus phisycorum*], 185mm × 135 mm, 1733.

Osam petolistnih svešćića u papirnatom omotu na kojem je samostanski pečat i arhivska signatura *Codex 12*. Ispod, rukopisom fra Ivana Glibotića, *Filozofska predavanja o. A. Staničića*. Uvez se raspao. Prvi i zadnji list pojedinoga svešćića ima ulogu zaštitnoga lista. Ispisana su zapravo po četiri lista i samo su ispisani listovi izvorno numerirani pa se uistinu radi o četverolistima (quaterni). Svešćići imaju signature na prvom zaštitnom listu i brojeve svešćića u desnom donjem kutu početnoga teksta. Sačuvani su svešćići F, c. 6 (f. 40)-H, c. 8 (f. 63); K, c. 10 (f. 72) -N, c. 13 (f. 103); P, c. 15 (f. 112–119). Netko je kasnije numerirao stranice grafitnom olovkom, ali ne znajući poredati svešćiće stranice su potpuno pogrešno numerirane i treba slijediti izvornu folijaciju. Na nutarnjoj stranici prvog zaštitnog lista svešćića G zapis »Adi 10 febraio 1733 =«, a na f. 48r. crtež pesnice i *elevatio calicis*. Na zaštitnom listu svešćića H, upisan datum »Adi 11 marzo 1733 =la sera=«. Na nutarnjoj stranici svešćića K, zapis: »La sera del 22 aprile 1733=«.

[II. (=cod. 16) A. STANIČIĆ], *Liber secundus phisycorum*, Sinj, 1734, 200 × 140 mm.

Incipit: [Titulus: *Liber 2^{us} Phisycorum*] Postquam Philosophus [i. e. Aristoteles] in suo libro *Phisycorum* de principiis in fieri ex professo tractavit [...]

Explicit: Et haec de 2 libro *Phisycorum* ad Dei gloriam sufficiant. [Datatio: *Mense Januario di 12 anno 1734. / In conventu Signensi.*¹²]

Rukopis, čiji se uvez raspao, ima još samo šest svešćića. Svešćići su kao i u prethodnom sastavljeni od po pet dvolistova (quaterni) od kojih je vanjski dvolist zapravo zaštitni. Zaštitni listovi nose signature N, P-T. Djelo iz naslova sadržano je na svešćićima P-T. Svešćić N potječe iz nekoga drugog rukopisa i ima ispisan samo jedan list. Širina je svešćića P 160 mm, pa je njegov rub presavijen kako bi se uskladio s ostalim svešćićima. Rukopis

¹² Staničić je tada predavao filozofiju u Sinju. Usp. V. Kapitanović, »Franjevačko pokrajinsko filozofsko učilište i rukopisi u Sinju do austrijske reforme školstva«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 33 (2007), br. 1–2 (65–66), str. 98–99.

je bez izvorne folijacije. Paginacija provedena grafitnom olovkom nepravilna je jer nije vođeno računa o poretku sveščića. Na kraju rukopisa, koji čini se završava u sveščiću T (str. 90), datum dovršetka pisanja.

2. (= Codex 10) **Physica**, Ms. mm 210 × 155; pp. 626 (394 + 232).

I. *Physica generalis*, p. 1–379.

Inc.: [Titulus:] Physica incipit generalis. / In tertiam philosophiae partem / sive physicam generalem / Praefatio. / N^o 1. / [Textus:] Jucundissima et antiquissima cum sit naturalium rerum eorum(que) principiorum inquisitio [...]

Explicit [De odore, Scholion] Hic quoque adverto effluvia odora sulphureo-mercurialia esse ut com Boerowio plerique tenent, quod nos viris cl(arissimis) dandum potius pacifice, quam investigandum, putamus. Physicae generalis finis.

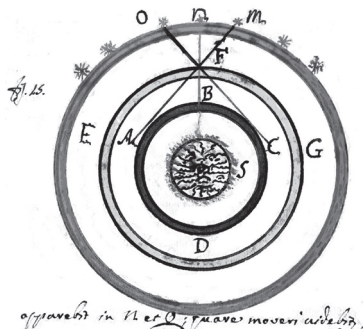
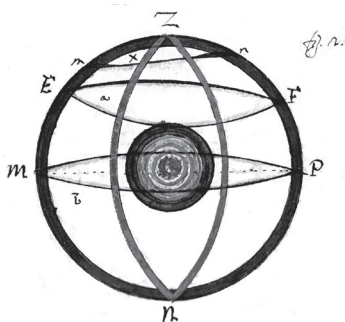
II. *Physica particularis*, p. 1–130.

Inc.: [Titulus:] Incipit Physica particularis. / Physicae pars secunda seu Phisica particularis] Corpore physico uni(versa)liter cons(i)d(era)to in p(rim)a parte in qua etiam aliquos peculiare corporis proprietates explevimus [...]

Expl.: Deo grates triennalis philosophici cursus mei finis.

Šesnaest numeriranih i nenumeriranih crteža, brižljivije ili manje brižljivo izradenih.

Index rerum principalium hoc in libro contentarum [u drugom dijelu knjige, za svaki dio napose, na sveščiću čije se stranice naknadno obilježene grafitnom olovkom, 159–173, 183–188, nadovezuju na izvorne stranice drugoga dijela knjige.]



Horizont i putanje nebeskih tijela (codex 10, fig. 2 i 15)

Rukopis je ukoričen u kartonske korice. Bez zaštitnih listova. Stranice 384–394; 133–158, i grafitnom olovkom 174–182, 189–232. Na str. 244, na kraju br. 523 uputnica: v. pag. 130. phys. part. Na str. 130–132 *Physicae particularis* dodatak s uputnicom: adde seq(enti)a n(umer)o 523 pag. 244.

»Nakon pažljivog i svestranog uspoređivanja« toga dodatka i još nekoliko drugih redaka Barbarić smatra da se rukopis »može identificirati kao Dorotičev«. ¹³ Treba reći da takvih stranica ima i više, naročito u opisu Kopernikova sustava gdje je i crnilo jednako spomenutom dodatku. Bez temeljitijega grafološkog proučavanja može se ostati na tim zaključcima, iako neki potezi pera upućuju na oprez u zaključivanju. Osim toga *Explicit* jasno upućuje na to da se radi o djelu trogodišnjega predavanja filozofije pa bi za autorstvo važno bilo ustanoviti gdje su mogla biti održana ta trogodišnja predavanja.

3. *Exaratio universae philosophiae*

[Tomus I, deest]

Tomus II (= Codex 8), *Physica generalis*, 205 × 140mm, (-23) 324 (+7) f. i jedna tabla. Djelo fragmentarno, XVIII. st.

Inc.: [deest. Unus fasciculus cum texto ereptus. Textus procediti a capite II, paragrafo III, f. 23, a verbis:] [...] tantum efficiente physica, quae physice vere et realiter producit efectum. [Et continuat:] IV Causa efficiens physicae dividitur primo in principalem, in instrumentalem, et in occasionalem.

Expl.: Multa alia de agni fuga viso lupo, non viso, de cantu galli, qui leonem temet, quem elephas dicitur sustinere non posse, et sex enim huiusmodi ex eodem insultissimo genu collegit accurate prae caeteris harum ineptiarum sectator sutudiosissimus Eusebius Amort in sua physica generali p(art)e 3^a sect(ion)e 3^a, quest (ione) 7^a. Finis Physicae generalis.



Ukrasi na završecima rasprava (codex 8, f. 52r; codex 9, f. 46v i 173v).

Rukopisu je ukoričen u kartonske korice obložene pergamenom. Uvez dobro očuvan. Na hrptu natpis zlatotiskom: *Exarati[o] / univers[ae] / philoso[phiae] / T. II*. Na nutarnjoj strani prve korice sastrugano ime nekadašnjega vlasnika. Stranice teksta označene poveznicama (reclamanti). Uz korice zaštitni listovi. Na prvom zaštitnom listu samostanski pečat i signatura: *Arhiv, codex 8*. Svešćići su sastavljeni od jedanaest dvolista. Izvorna fo-

¹³ D. Barbarić, *Filozofija Andrije Dorotića*, 42.

lijacija do kraja teksta 23–80, 126–324. Prvi (f. 1–23), četvrti i peti (87–126) svešćić istrgnuti. Nedostaje također f. 144–156. U novije vrijeme svezak ostraničen grafitnom olovkom. Nekoliko vinjeta i jedan crtež košare s cvijećem (f. 52r) u tekstu. Iza teksta dodana *Tab. I* izrađena u drvorezu (str. 501) i sadržaj (str. 504–507). Stranice 503 i 508–514 prazne.

[Tomus III] (=codex 9), **Physica particularis** 205 x 140 mm, 305 f + 2 table.

Inc.: [Proemium] An ne tempus ferrem in physica particulari vobis commendanda.

Liber I. De quattuor elementis, f. 2v-46v

Liber II. De metheoris, 47r-99r

Liber III. De corporibus animatis, 99v-173v.

Liber IV. De coelo et mundo, f. 174r-214v.

Expl.: Caeterum si Sol noster cum suo vortice mutat locum, cur non alii Soles. Copernicana hypotesis non videtur satisfacere in hoc puncto.

Metaphysicae Liber unicus, f. 254r-305v.

Incipit: Metaphysicae nomen ab antiquis philosophis usurpatum (!) non invenietis, cum primum illud invexerunt (!) Aristotelis concinatores [...]

Explicit: Consulite Joannem Hlericum [Jean Le Clerc, 1657–1736] in Pneumatologia sect(ion)e p(rim)a, cap(itulo) 7^o.

Explicit [totius philosophiae explanatio:] Nostrae hic philosophiae finis esto, quam ad majorem D(ei) O(ptimi) M(aximi) gloriam et sub auspiciis Virginis sine Labe conceptae ego tradidi, vos excepistis. Si qua mihi gratia pro hoc quantumcumque habere a vobis debetur hoc unum oro ut me memores aeternum sitis in vestris ad Deum praecibus, et quidquid in hujus bienii curriculo dictis factisque minus rectum admisi perhumaniter condonetis.

Universae philosophiae finis.

Nostrae hic philosophiae finis
esto, quam ad majorem D(ei) O(ptimi)
et sub auspiciis Virginis sine Labe
conceptae ego tradidi, vos excepistis.
Si qua mihi gratia pro hoc
quantumcumque habere a vobis
debetur hoc unum oro ut me memores
aeternum sitis in vestris ad Deum
praecibus, et quidquid
in hujus bienii curriculo dictis,
factisque minus rectum
admisi perhumaniter
condonetis.



UNIVERSE PHYLŒPHIÆ FINIS. uuu

Rukopis je ukoričen u kartonske korice obložene pergamenom. Etiketa koja je stajala na hrptu odlijepjena. Na nutarnjoj strani prve korice izrezan dio uveznoga lista na kojem je najvjerojatnije bila oznaka ili potpis vlasnika. Nedostaje prvi zaštitni list. Sveščići nemaju signature. Redoslijed teksta označen poveznicama (reclamantes). Folijacija izvorna u lijevom gornjem kutu. Kasnija paginacija provedena grafitnom olovkom. Listovi 229v-253v prazni. Prazni prostori na kraju poglavlja ili pojedinih dijelova (19v, 35r, 46v, 99v, 173v, 214v, 305v oslikani ukrasnim crtežima. Na kraju teksta uvezani otisci table III. i II. [Tabla I. u svesku br. II.]

Djelo je, čini se, prepisano i ukoričeno u radionici za umnažanje rukopisa kakve su postojale uz učilišta diljem Europe. Nema knjigovezničkih signatura na sveščićima, koje su se u takvim radionicama redovito stavljale da se sveščići ne bi izmiješali pri uvezivanju. Table i u jednom i drugom svesku tiskane su (drvorezi) i na njih nema uputnica u tekstu.

Autori rukopisa

Čini se da se autorstvo djelomično očuvanih rukopisa iz fizike pod br. 1 (=cod. 12 i 16) može bez suzdržanosti pripisati fra Andriji Staničiću (1706–1778). Navedena dva rukopisa zapravo su dio cjeline njegovih predavanja cjelokupnoga tečaja filozofije. Staničić je u franjevački red stupio sa svega 15 godina. Od rujna 1723. do veljače 1725. studirao je filozofiju u Anconi, kako je zapisano na knjizi *Velike logike* koju mu je darovao njegov lektor filozofije Antonio de Valico.¹⁴ Teologiju je također pohađao, barem veći dio u Anconi, a možda i Bologni. Biskup Osima redio ga je za đakona, a po povratku u domovinu ređen je za svećenika.¹⁵ Nastavničku službu obnašao je kao *lector artium* u Sinju (1731–1734).¹⁶ Natjecao se za katedru teologije u Šibeniku gdje je zamijenio svoga poznatijega imenjaka fra Andriju Kačića Miošića. Bio je ugledan propovjednik, obnašao službu definitora, kustoda i provincijala, a ostao je poznat i po tome što je neke službene okružnice

¹⁴ Usp. V. Kapitanović, »Latinski filozofski rukopisi u Franjevačkoj knjižnici u Makarskoj«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 18 (1992), br. 1–2 (35–36), str. 214, br. 12.2.

¹⁵ A. Jutronić, 266.

¹⁶ V. Kapitanović, »Franjevačko pokrajinsko filozofsko učilište i rukopisi u Sinju do austrijske reforme školstva«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 33 (2007), br. 1–2 (65–66), str. 98–99.

pisao hrvatskim jezikom, dok su ostali provincijali pisali latinskim.¹⁷ Staničićevim filozofsko-teološkim radom nije se nitko posebno bavio. Pri daljnjem proučavanju njegovih rukopisa iz fizike trebat će svakako uzeti u obzir fragmente fizike sačuvane u rukopisu 22.1 u Makarskoj, koje je Staničiću poklonio Andrea d'Andrea, generalni lektor u Macerati.¹⁸

Tri ostala sveska iz fizike privukla su pozornost istraživača kada ih je 1973. fra Ivan Glibotić brzopleto pripisao fra Andriji Kačiću Miošiću. Neodrživost toga zaključka dokazao je Damir Barbarić.¹⁹ Spisima se bavio i Žarko Dadić, koji ih je doveo u vezu s Dorotićem.²⁰ Barbarić je čvrsto uvjeren kako su rukopisi 8–10 iz sumartinskoga samostana Dorotićeva »autentična djela«.²¹ Njegova su kritička zapažanja vrijedan doprinos odgojetavanju autorstva spisa. Njegovim navodima mogao bi se pridodati čak još jedan zanimljiv detalj, premda ne predstavlja dokaz. Radi se o tekstu posebne fizike: *Q(estio) III. De Mare Adriatico, § XLV-XLVI* (f. 44r-45v) u kojem lektor studentima u Veneciji obrazlaže potrebu kratkoga izlaganja o Jadranu. Budući da je Dorotić zaista predavao u Veneciji, (vjerojatno teologiju) postaje zavodljivo zaključiti da bi on kao dijete Jadrana mogao biti i autor djela.

Ne smije se međutim izgubiti iz vida koliko je u dokazivanju autentičnosti autorstva u često okrnjenim rukopisima, bez naznaka naslova i autora, potrebno biti oprezan i suzdržljiv. Ne niječem, načelno, mogućnost da je Dorotić mogao napisati »preko 4 250 stranica rukopisa«. Ne niječem ni autorstvo navedenih spisa. Čak mi je privlačno zamisliti profesora Dorotića kako s prozora svoje samostanske sobe, ili šetajući Rivom od Hrvatov (Riva degli Schiavoni) u Veneciji, pogledom dotiče more koje ga spaja s njegovim žuđenim zavičajem. Postajem međutim suzdrživ kad se radi o autorstvu čistopisa, koji nije Dorotićev autograf, za koji ne postoje nepobitni dokazi da ga je on dao nekome prepisati. Oprezan treba biti tim više što, izvanredno sposobni, Dorotić i nije pisao tako lagano tisuće stranica. To najbolje doka-

¹⁷ A. J. Soldo, Samostan, 174.

¹⁸ V. Kapitanović, »Latinski filozofski rukopisi u Franjevačkoj knjižnici u Makarskoj«, 229.

¹⁹ D. Barbarić, »O Kačićevim filozofskim rukopisima«, 251–255.

²⁰ Ž. Dadić, »Prilog poznavanju prirodno-filozofijskih stavova u srednjoj Dalmaciji u 18. stoljeću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 8 (1982), br. 1–2 (15–16), str. 167.

²¹ D. Barbarić, *Filozofija Andrije Dorotića*, 42.

zuje njegov prijevod govora održanoga na ustoličenju nove zadarske vlade 1798. s mnoštvom ispravaka.²²

Kad sam gotovo prije pola stoljeća proučavao Dorotičev životopis, moram priznati da mi tekstovi sumartinske fizike nisu upali u oči kao Dorotičevo djelo. Čak mi ni danas Dorotičevo autorstvo tih spisa nije potpuno očevidno. Filozofski udžbenici toga doba, naročito na srodnim učilištima, odgovaraju kao jaje jajetu, pa je iz sličnosti teško izvoditi dalekosežne zaključke, ukoliko ne odaju zaista osobne značajke. Ono što se može letimično jasno vidjeti jest da dva rukopisa *Physica generalis*, (codex 8) i *Physica particularis* (codex 9), čine dio već cjeline naslovljene na hrptu codexa 8. *Exarati(o) univers(e) philoso(phiae)*. Taj svezak u kojem je sadržana *Physica particularis* nosi naznaku T(omus) II. što upućuje na to da je morao postojati i T(omus) I. Logično je pretpostaviti da je *Exaratio universe philosophiae* T. I. sadržavala uvod u filozofiju i logiku. Etiketa iste veličine stajala je i na hrptu codexa 9, što je još vidljivo. Kako je rukopis pisan istom rukom, opravdano je pretpostaviti da je na toj naljepnici pisalo: *Exarati(o) univers(e) philoso(phiae)* T. III. Da se radi o jedinstvenom djelu, dokazuje i završetak teksta u codex 9, u kojem je sadržana i metafizika, a svezak završava rječima: *Universae philosophiae Finis*. Nedostaje dakle sv. I. s uvodom u filozofiju u kojemu je obrađena logika.

Djelo je zacijelo Dorotičeva ostavština. Upitno je međutim je li mu Dorotić autor ili je nekim zaobilaznim putem prispjelo iz mletačke knjižnice. Moram priznati da sam u letimičnom pregledu veoma suzdržan. Dorotić je bio sakupljač knjiga i neke od njih kupovao je na tržnici. Na Dorotičevim knjigama često se nalaze imena. Ovdje su brižljivo uklonjena. Kao da je neki ulični prodavač želio otkloniti opasnosti koje su mogle vrebati pri prodaji rukopisa. Neka mi se oprostí moja upornost na upozoravanju na sitnice koje autorstvo mogu činiti upitnim, ali samo otklanjanjem svih upitnika može se doći do neoborive postavke.

U ovome trosveščanome djelu od kojega su dva očuvana takva sitnica je upravo izraz na završetku trećega sveska. Mletački lektor izričito govori o dvogodišnjem tečaju filozofije kakav su uveli isusovci, dok su franjevci prema svojim statutima imali trogodišnje tečajeve. Već taj podatak izaziva sumnju je li rukopis s Generalnog franjevačkog učilišta della Vigna.

²² A. Dorotić, *Politički spisi* (prir. V. Kapitanović), Split, 1995, 79–82.

Također je upitno je li Dorotić na tom učilištu uopće predavao filozofiju.²³ Prema ondašnjim pravilima (izuzeci su doduše uvijek bili mogući) Dorotić je već u Perudi postao lektor teologije, za što je bio uvjet trogodišnje predavanje filozofije. Bilo je to vjerojatno 1793. jer je svoj trogodišnji tečaj filozofije započeo 1790, u Orvietu, a dovršio u Rimu. Prema ustrojstvu studija bilo je naravno da nastavi predavati teologiju i u Veneciji. Nakon pada Mletačke Republike sigurno ju je predavao u Šibeniku, gdje je nakon desetgodišnjeg predavanja 14. veljače 1803. postigao jubilaciju.²⁴ Lektori jubilat i u pravilu su bili lektori teolozi, pa to čini upitnim Dorotićeva filozofska predavanja u Veneciji. A ako Dorotić nije predavao filozofiju u Veneciji, postaje upitno zašto bi u udžbeniku filozofije onima koji borave u tom gradu opisivao značajke Jadrana.

Na postavljena pitanja Dorotićeva zanimanje za filozofiju u Veneciji moglo bi se dokazivati tiskanjem njegova djelca *Philosophicum specimen de homine*, koje je tiskano u tom gradu 1795. No zasnivajući mišljenje na anonimnom policijskom izvjestitelju (dubrovačkom franjevcu Inocentu Čuliću?), to ili slično djelo Dorotić je namjeravo tiskati već u Rimu, ali za nj nije dobio dopuštenje, što zapravo i sam Dorotić daje naslutiti u spomenutom djelcu. Tako pitanje autorstva ovih djela, barem se meni tako čini, čeka neka daljnja istraživanja.

²³ Arhiv učilišta ne postoji. Nekoliko svezaka samostanskoga arhiva sačuvano je u Državnom arhivu u Veneciji. O nekada bogatoj samostanskoj knjižnici usp. P. LA Cute, »Le vicende delle biblioteche veneziane dopo la soppressione napoleonica«, *Rivista di Venezia*, Ottobre, 1929, 1–45; C. Albasini, »La biblioteca di san Francesco della Vigna in Venezia«, u *Le Venezie francescane*, 19 (1952), 4, 177–181; L. D’Elia, *Il catalogo dei libri stampati della Biblioteca di San Francesco della Vigna di Venezia, Cod. Marc. It. X 216–218, cart. sec. XVIII (6903, 6904, 6905)*, Venezia, 1990; M. Bortoli, *Edizioni cinquecentine stampate in Italia esistenti nella Biblioteca del Convento di San Francesco della Vigna in Venezia*, [s.l.] 1999.

²⁴ Arhiv franjevačkog samostana u Sumartinu, th, III, 55–56.

PRILOG

§ III. De mare Adriatico [*ex Physica particularis*]

[f. 44r] In ea urbe degentibus, quae maris Adriatici merito regina vocatur opere praetium est hujus freti proprietates ostendere. Ex optimo eas auctoribus Montanario praesertim et Jano Planco collegi.²⁵

Adriaticum igitur haec habet sibi propria. [f. 44v] Primo. Aestus in Adriatico duplicem fluxum et duplicem refluxum parit spatio 24 horarum. Secundo. In noviluniis et pleniluniis, id est in sysygiis²⁶ fluxus et refluxus fere duplo majores sunt quam in quadraturis praesertim tertia post sisigias (!) dies. Tertio. Dies solstitii et aequinotii non augent aestium, sed ea luna quae proxime sequitur solstitium et aequinotium. Quarto. Quamvis singulis diebus naturalibus duplex sit fluxus et refluxus tamen unum fluxus non absolvitur sex horis ipsissimis ita, ut alteri fluxui sit aequalis duratione et inhumescencia; idem valet de uno refluxum (!) respectu alterius. Major fluxus contigit aestate circa noctem mediam, hyeme vero circa meridiem. Major refluxus contigit per aestatem oriente sole, per hyemem cum sol occiduas mergit in amne rotas.²⁷ Quinto. Plus conferre videtur ad diurnum maris aestum sol in meridiano quam Luna. Sexto. Inter fluxum et refluxum interponitur aequitium, cujus duratio est unius horae et in majoribus aestibus ad tres horas extenditur quo tempore mare quietum videtur sine ullo ascensu vel descensu.

²⁵ Hieminianus Montanarius bio je poznati matematičar čija je knjiga *Mare Adriatico, e sua corrente esaminata*, objavljena posmrtno u Firenzi 1733, a navodi je i Giovanni Bianchi. Usp. Jani Planci Ariminensis, *De conchis minus notis liber, cui accessit specimen aestus reciproci Maris Superi ad littus portumque Arimini*, Venetiis, 1739, 67–68. Bianchievo djelo često navodi V. Deželić, »Foraminifere jadranskoga mora«, *Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga društva*, 9 (1896), 1–97.

²⁶ Kasnolatinska riječ *sysygia* nastala je od grčkog σύν (zajedno) i ζυγόν (jaram) i označava sunce i mjesec (ujarmljene poput volova kad oru) u ravnini sa zemljom, a to su faze mladaka i uštapa.

²⁷ Rečenica se oslanja na Angela Poliziana:

Omnia non semper possunt cognoscere vates,

Semper et humanum non viget ingenium;

Ut semper tenerae non lucent cornua lunae

Nec Phoebus semper mergit in amne rotas. str. 144 vers 27

Navod prema: Ida Maier, *Ange Politien. La formation d'un poète humaniste*, 1469–1480, 1966.

§ III. Jadransko more [iz djela *Physica particularis*]

[f. 44r] Boraveći u gradu koji se s pravom naziva kraljica Jadranskoga mora, vrijedno je truda pokazati osobitosti ovoga mora. Sabrao sam ih od vrsnih autora Montanarija i Jana Planca (Govannija Bianchija).

Jadran dakle ima ove osobine: [f. 44v] 1. Plima i oseka pojavljuju se u Jadranu dva puta u 24 sata. 2. Za mladaka i punoga mjeseca, tj. u sizigiji, plima i oseka je gotovo dvostruko veća nego u četvrtima [mjeseca], napose treći dan poslije sizigije. 3. Na dan suncostaja i ravnodnevice ne uvećava se plima i oseka nego u vrijeme mjesečeve mijene koja neposredno slijedi poslije suncostaja ili ravnodnevice. 4. Premda se u pojedinom naravnom danu plima i oseka pojavljuju po dva puta, ipak jedna plima u tih šest sati nije jednaka drugoj u trajanju i visini. Isto vrijedi za oseku, jednu prema drugoj. Veća plima biva ljeti oko ponoći, zimi pak oko podne. Oseka je veća ljeti o izlasku sunca i zimi kada sunce uroni u rijeku zalazeća kola. 5. Čini se da dnevnoj plimi i oseci više doprinosi podnevno sunce nego mjesec. 6. Između plime i oseke more miruje jedan sat, a u vrijeme većih plima i oseka to se može protegnuti do tri sata. Kroz to vrijeme more se čini mirno bez ikakve plime i oseke.

[f. 45^r] Hactenus Adriaticum consideravimus ut mare est, sed illum idem habet quasdam fluminum proprietates. Nam primo, mare fluminum majorem aquarum copiam continet hyeme quam aestate. Secundo. Observatum es a naucleris aquam Adriatici peculiari motu ab Jonio per Corcyram cursu recto litora Dalmatiae et Istriae radere deinde flectere ad litora Veneta tandem per horas Romandiolae et Apuliae in Jonicum ferri ita ut cursum quemdam circularem peragat. Observationes has confirmavit Montanarius, qui saepe saepius animadvertit arundines palustras et herbas a litore Ferojulii sibi permissas Venetias tendere, quae vero Venetiis auelluntur ad Ostia Padi progredi. Addit Plancus cadavera in Padum dejecta, et in mare cum Pado pervoluta in littore ad Venetiam constanter inveniri. Praeterea flumina Romandiolae sinistrorsum exonerantur in mare scilicet contra hunc maris cursum, quia nempe ab ipso maris cursu multum arenae de[x]trorsum congeritur, hic cursus est constans et per illum aqua unius diei naturalis spatio conficit quatuor [f. 45^v] millia passu²⁸ ad summum. Ex hoc autem cursu fit ut caeteris paribus qui Corcyra Venetias veniunt citius iter absolvent quem dum Venetiis Corcyram versus tendunt. Tertio. Alveus Adriatici eo major copia aquarum regere debet in has paludes quae vas Lacunae Venetae componunt. Quarto. Iisdem in locis modo accedit modo recedit, quae alvei mutatio corrosionem et aluvionem importat.

Quod de Adriatico toto diximus non potest omnino dici de Venetys (!) aestuariis, hic enim non habetur nisi quoddam Adriatici residuum, cujus motus non congruit perfecte cum motu Adriatici, quoniam nec ventis exposite sunt Lacunae ut mare apertum, et maris aqua debet per angustas faces in accessu (!) et reditu permeare. Gallileus in Dialogo sistematis Copernicani asserit mare intumescere Venetiis, et attolli usque ad sex pedes Venetos Arimini intumescencia major non excedit pedes duas Ariminenses cum dimidio.²⁹ Ex quo colligitur intumescenciam Maris Adriatici eo esse majorem, quo magis recedit ab Jonio. Hoc autem confirmat motum fluminis quo gaudent.

²⁸ Vjerojatno se radi o rimskoj mjeri, a to bi onda iznosilo oko 6 km. Ukoliko se radilo o mletačkim koracima koji se računaju kao 1,738 m, iznosilo bi gotovo 7 km.

²⁹ Mletačka stopa iznosila je 34,5 cm. Prema tome plima bi u Veneciji dosežala 207 cm.

Poljodjelska stopa (Piede agrimensorio) u Riminiju iznosila je 54.3 cm, a to bi značilo da plima nije premašivala 136 cm. Za preračunavanje talijanskih starih mjera rabljen je A. Martini, *Manuale di metrologia, ossia misure, pesi e monete in uso attualmente e anticamente presso tutti i popoli*, Torino, 1883, 576 i 817.

[f45^r] Do sada smo promatrali Jadran kao more, ali ono ima i neka obilježja rijeka. Naime: 1. More koje ima obilježja rijeke sadrži veće obilje vode zimi nego ljeti. 2. Mornari su zapazili kako jadranske vode kreću posebnim tijekom od Jonskoga mora uz Krf i ravnim tijekom oplakuju obale Dalmacije i Istre, zatim skreću prema mletačkim obalama, potom iz sata u sat, uz Romagniu i Pugliu idu u Jonsko more tako da zatvaraju neki kružni tok. Ta je zapažanja potvrdio Montanarius koji je često opažao da močvarne trske i trava s friulskih obala dopiru u Veneciju, a one koje se otrgnu u Veneciji idu prema ušću Pada (rijeka Po). Plancus (Bianchi) dodaje: lešine bačene u Pad, koje su Padom doplovile u more, stalno se mogu vidjeti na mletačkim obalama. Osim toga rijeke Romagnie izljevaju se na lijevu stranu u more, tj. protivno ovom smjeru morskih struja, jer naime same morske struje nanose na desnu stranu mnoštvo pijeska. Ta je struja stalna i u jednom naravnom danu prevali najviše [f. 45^v] 4000 koraka. To strujanje u ostalim jednakim uvjetima utječe na to da oni koji dolaze s Krf-a u Veneciju dovrše putovanje brže nego oni koji iz Venecije idu na Krf. 3. Jadransko korito mora tim više dotjecati vode u ove močvare koje tvore Mletačku Lagunu. 4. Sad pritjecanje, sad otjecanje [mora] na istim mjestima prouzrokuje naplavljivanje i otplavljivanje (eroziju), tj. preoblikovanje morskoga korita.

Što je rečeno o čitavom Jadranu ne može se u potpunosti reći o mletačkim lagunama. Tu je naime samo neki ostatak Jadrana, čije se strujanje ne slaže potpuno sa strujanjem Jadrana, jer Lagune nisu izložene ni vjetrovima kao otvoreno more, pa morska voda u dolasku i povratku mora proći kroz usko ždrijelo. Galileo u Dialogu o kopernikanskom sustavu tvrdi da more raste u Veneciji i podiže se do šest mletačkih stopa. U Riminiju najveći porast ne nadmašuje dvije i pol riminijske stope. Odatle se zaključuje da je [plimni] porast Jadranskoga mora tim veći što je veća udaljenost od Jonskoga mora. To potvrđuje i njegovo strujanje poput rijeke.

Preveo s latinskog: *Vicko Kapitanović*

PHILOSOPHICAL MANUSCRIPTS IN THE FRANCISCAN MONASTERY IN SUMARTIN AND THEIR AUTHORS

Summary

The small library of the modest Franciscan monastery in Sumartin preserves several university-grade textbooks. Some of them have attracted scientists' attention already. The author mentions that there had been an active philosophy school in the monastery for a brief period, but he does not find this related to the origins of any of the philosophy manuals. According to the author's codicological analysis of the text, it may be concluded that what is left of two of the manuscripts was written by the lector Friar Andrija Stančić. As for the authorship of the three remaining manuscripts, attributed to the Friar Andrija Dorotić, the author has not been able to gather conclusive evidence, so he stays undecided. Along with his remarks in the paper, the author also presents an excerpt from a philosophical manuscript about the Adriatic Sea, which shows that treatises of that kind used to be part of university studies.

Key Words: Philosophy, Natural History, Manuscripts, the Franciscans, Sumartin, Stančić, Dorotić